

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

SØNDERJYSK MÅNEDSSKRIFT

UDGIVET AF HISTORISK SAMFUND FOR SØNDERJYLLAND
ved H. Neumann, Christian Stenz og W. Christiansen

INDHOLD:

Holger Jacobsen:
Folkeligt Samfund

Hjemstavnsugen

H. V. Gregersen:
Doktor Faust i Åbenrå

Hans Adolph Brorsons visitatsindberetninger

Jens Lampe:
Skoleholdere og lærere i Notmark sogn

Sønderjysk månedsskrifts ekspedition:
Viceskoleinspektør W. Christiansen, Brorsonsvej 37, Tønder
Museumsinspektør H. Neumanns adresse er: Åstrupvej, Haderslev
Overlærer Chr. Stenz' adresse er: Tøndervej 173, Åbenrå

FOLKELIGT SAMFUND

I AABENRAA

16. maj 1911 – 16. maj 1961.

Af Holger Jacobsen

I dagbladet Hejmdal af 17. maj 1911 kunne man under det lokale nyhedsstof læse følgende:

»Folkeligt Samfund, under dette navn oprettedes i aftes på Folkehjem en foredragsforening for Aabenraa og omegn. Mødet, der var indkaldt af et fornylig nedsat udvalg, åbnedes ved nitiden af bygmester Jep Fink. Til ordstyrer valgtes rigsdagsmand H. P. Hanssen. Derpå forelagde frimenighedspræst Knud Rosendal det af udvalget udarbejdede udkast til vedtægter, som vedtoges efter en længere, til tider ret livlig drøftelse. Vi gengiver de vigtigste paragraffer.«

Disse blev så citeret, og særlig interesse har i dag § 3, hvori det hedder:

»Foreningens formål er at fremme folkeoplysningen og ved given lejlighed at skaffe sine medlemmer en sund og god underholdning. Dette formål søges opnået ved:

- a. afholdelse af foredrag, diskussionsmøder, oplæsning m. m.
- b. selskabelige sammenkomster.«

Meddelelser som ovenstående, om oprettelse af danske foreninger med kulturelle formål, var ikke noget ualmindeligt i årene efter århundredskiftet. Den åreladning, som Nordslesvig havde været udsat for ved den store udvandring af landsdelens unge lige efter krigen 1864, var ophørt. Man var blevet klar over, at nationalitetskampen blev en kamp på langt sigt, og nu fylkedes en opvoksende dansk ungdom om de danske forsamlingshuse, der skød frem rundt omkring i landsdelen for at imødekomme et behov for mødelokaler, idet de preussiske myndigheder lagde alle mulige hindringer i vejen for afholdelse af møder i de eksisterende kroer og hoteller.

I Aabenraa havde man midt i april 1911 indviet det største af alle disse forsamlingshuse, Folkehjem. Med rette var den danske befolkning i Nordslesvig stolt af den bedrift, som det virkelig var under de daværende forhold at skabe så store og tidssvarende lokaler for det danske kulturelle arbejde, og især for bogsamlingen, som havde fristet kummerlige kår, idet bøgerne havde været opmagasineret i gamle oplagsrum og skumle loftskamre.

Med Folkehjem var der skabt gode rammer for det kulturelle arbejde i Aabenraa, og det var for at fylde disse rammer, at man havde fået ideen

*Tobaksfabrikant Mathias Andresen,
Folkeligt Samfunds første formand.*

til at oprette Folkeligt Samfund, hvis navn utvivlsomt skyldes foreningens første formand, tobaksfabrikant M. Andresen, Aabenraa. Det var ham, der havde givet det nye forsamlingshus navnet Folkehjem, og da begrebet »det folkelige« på det daværende tidspunkt spillede en meget stor rolle, ikke mindst i arbejdet for danskhedens bevarelse, og man ved, at det folkelige betød så uhyre meget for M. Andresen, kan man roligt tillægge ham ansvaret for foreningens navn.

Mathias Andresen var født den 30. august 1858 i Bøgeskov i Ullerup sogn. Han har altså været 6 år gammel, da vi mistede Sønderjylland. Hans hu stod til bogen og til at give videre, hvad han læste, og han fik sin uddannelse ved Tønder seminariums danske afdeling. Efter at have fået sin eksamen der blev han lærer her i Nordslesvig, og han var som skabt til denne gerning, idet han besad en stærk trang til at delagtiggøre andre i sin viden, der ganske særligt omfattede den folkelige danske litteratur. Da de preussiske myndigheder imidlertid i stigende grad lagde pres på lærerne, at de skulle arbejde for fortyskningen, blev tilstandene uudholdelige for ham. Han kunne ikke gå på akkord, og med tungt hjerte gav han afkald på den gerning, han elskede. Først i halvfemserne flyttede han til Aabenraa og fandt et nyt virke i danskhedens tjeneste, idet han blev sekretær i Sprogforeningen, og senere dens formand. Han begyndte udgivelsen af Sprogforeningens Almanak tillige med et dansk børneblad, og han bestyrede den danske bogsamling, der senere samledes på Folkehjem. I Aabenraa lærte han enken efter tobaksfabrikant Johann Junggreen at kende, den 20. januar 1898 blev de gift, og sammen skabte de et hjem, der fik umådelig betydning for det danske kulturliv i Nordslesvig.

Ganske få år efter drog den tyske Vereinsbanks krak en del af byens store tyske forretninger med ud i fallitten. Nogle af disse blev overtaget af dygtige, unge danske mænd, der kom til byen fra Haderslev amt, mænd, der var påvirket af højskolebevægelsen og hele det grundtvigske livssyn, således som det havde udstrålet fra Rødding og senere fra Askov højskole. Disse nye tilflyttere blev stærkt repræsenterede i Folkeligt Samfunds bestyrelse, idet både købmand Holger Fink, den senere mangeårige borgmester i Aabenraa, og broderen, arkitekt Jep Fink, blev indvalgt i denne.

Når der i Hejmdals referat af foreningens stiftelsesmøde tales om »en til tider ret livlig drøftelse«, er der grund til at tro, at der har været divergerende meninger mellem de brave, men stokkonservative Aabenraa'ere og disse nye tilflyttere, der kom sprængfyldte med nye tanker og idealer. Foreningens første formand, Mathias Andresen, var ikke tilstede ved dette første møde. Han havde lige afventet Folkehjems indvielse den 11. april, og var så rejst til de Forenede Stater, hvor han ved foredrag ville vække interesse for den kamp, der stod i Nordslesvig.

M. Andresens kongstanke var, som allerede berørt, at denne nye forening skulle omfatte alle samfundslag, og det var ham særligt om at gøre at få draget folk fra arbejderkredse ind i foreningens virke. Sammensætningen af bestyrelsen for Folkeligt Samfund ved oprettelsen tyder også på, at dette lykkedes. Den første bestyrelse bestod af:

Formand, tobaksfabrikant Mathias Andresen,
Næstformand, arkitekt Jep Fink,
Kasserer, sadelmager C. F. Rosenvold,
Protokolfører, apotekerkarl Jens A. Hansen,

desuden vognmand Holm, Aabenraa, gårdejer Nicolaj Nissen, Rise, gård-ejer Frederik Bach, Sønder Hostrup, pastor Rosendal, Aabenraa og købmand Holger Fink, Aabenraa.

Navnlig protokolføreren, Jens A. Hansen, gjorde et stort arbejde for at skaffe medlemmer blandt arbejderne og de små håndværkere. Dette var af stor betydning for foreningens trivsel, da man ikke må glemme, at der i 1911 virkelig endnu var tale om standsforskelse, hvorfor mange af de mindrebedemidlede holdt sig lidt sky tilbage fra at gå i forening sammen med byens storborgere. Jens A. Hansen var født i Aabenraa den 9. 2. 1859 som søn af en af de gode danske skibstømrere ved byens værfter. Han havde lært bagerfaget og havde først et bageri på landet, men længtes tilbage til fødebyen, og det lykkedes ham at få beskæftigelse på Svaneapoteket, hvor I. P. Junggreens datter Marie sad som apotekerfrue. Han var en brav dansk mand. Med stor samvittighedsfuldhed førte han protokollen til den 1. verdenskrigs udbrud. Hans retskrivning fortæller, at han ikke har lært dansk i skolen, og helt pudsigt virker det, når han taler om en

»liflig drøftelse« og »dellitantforestilling«, men også dette er jo historie, og vi andre kan glæde os over, at vore børn lærer deres modersmål i skolen. Noget vi nu tager som en selvfølge. Jens A. Hansens protokol fortæller levende om Folkeligt Samfunds kår i udlændighedstiden, og der blev stor glæde hos den nuværende bestyrelse, da protokollen efter at have været forsvundet i mange år dukkede op kort før jubilæet i pastor C. Ludvigsens efterladte bogsamling.

Da myndighederne jo i årevis havde forbudt både foredragsholdere og præster nordfra at komme til Nordslesvig, var det for det meste hjemlige kræfter, der måtte medvirke ved de arrangementer, der fandt sted. H. P. Hanssen, pastor Rosendal, P. A. Calløe, Thade Petersen, redaktør Lebeck, gårdejer Ernst Christensen, Asserballe, og mange andre navne er blandt foredragsholderne, hvis emner som oftest omhandlede det nationale. – »Nationalitetskampen med krigen på Balkan som baggrund,« »Hvad et menneske sår, skal han også høste på det nationalpolitiske område« og lignende var titlerne på foredragene. Møderne var som oftest særdeles velbesøgt, og der herskede en fortrinlig og optimistisk stemning. I dagbladet Hejmdal for 26. 6. 1911 læser man for eksempel: »Folkeligt Samfunds første sammenkomst i går var overordentlig vellykket. Da mødet åbnedes ved firetiden, var der ligefrem trængsel ved indgangen til den store sal. Der optoges da også ca. 60 nye medlemmer, så foreningen nu tæller op mod halvtrediehundrede. Mødet åbnedes af bygmester Fink, der, efter at der var sunget en sang, gav ordet til rigsdagsmand H. P. Hanssen, der holdt et længere foredrag om den danske fædrelandssang. Derpå talte frimenighedspræst Knud Rosendal om dansk folkelighed.«

Man ser for sig Folkehjems store sal fyldes af mennesker, der længe har længtes efter at høre et foredrag på modersmålet om emner, der angik dem, og man føler deres glæde ved fællesskabet, når man læser dette referat i den gamle avis fra 1911. Det lykkedes dog også lidt efter lidt at få puttet nogle kongerigske talere ind imellem de hjemlige. Om der efterhånden har blæst en mildere vind, eller om man ganske simpelt har overtrådt forbudet, kan ikke siges bestemt, men der kan nævnes navne som professor Vilhelm Andersen, Gyrithe Lemcke, Aage Meyer, Benedictsens. Foruden foredrag havde man jo også forskellig underholdning. Hjemlige kræfter som frøken Anette Rosenvold, fru Mimi Møller, frøken Elly Møller, frøken Garben og frøken Marie Jacobsen sang og spillede. Frøken Lildholdt, Løjt, frøken Agnete Jensen, Branderup, og flere andre læste op. En del sønderjydske unge piger havde med dette formål for øje deltaget i et kursus i oplæsning hos kongelig skuespiller Peter Jerndorff. Disse underholdningsaftener med de hjemlige kræfter samlede ifølge protokollen en stor og taknemmelig tilhørerskare.

Endnu må nævnes vellykkede sommerudflugter, blandt andet til Runde

Møde på Folkehjem omkring genforeningen.

Mølle, Varnæs vig og Dybbøl, og så de festlige julebørneballer, der samlede ganske overvældende tilslutning af både børn og deres forældre. Hele dette blomstrende foreningsliv standses brat ved den første verdenskrigs udbrud i august 1914. Protokollen meddeler ganske kort uden datobetegnelse: »Bestyrelsen besluttede, at foreningens virksomhed skal hvile, så længe krigen varer, da forholdene tvinger os dertil.« I årene 1914–18 tier protokollen. Alle våbenføre mænd fra de ganske unge til de ældre mellem 40 og 50 år er jo i krigstjeneste. Kvinderne har nok at tage vare på hjemme. Endelig efter fire lange, trange år taler protokollen igen. Den fortæller, at der den 20. december 1918 er afholdt et bestyrelsesmøde, hvor man besluttede at genoptage foreningens virksomhed. Man bliver enige om at indkalde til en generalforsamling den 8. 1. 1919, men man ønsker endnu ikke at afholde juletræsfest. Endnu er sorgen over alle de faldne og savnede blandt foreningens medlemmer for frisk. Foreningens formand, Math. Andresen, der havde været den drivende kraft ved dens oprettelse, var afgået ved døden i 1916 uden at få del i det håb, der nu fik fornyet næring ved krigens afslutning og Tysklands nederlag. På generalforsamlingen valgtes arkitekt Jep Fink til formand, og ved genforeningen i 1920 gik man ind i et nyt afsnit af Folkeligt Samfunds historie.

På generalforsamlingen den 9. 10. 1920 nedlagde den gamle bestyrelse sine mandater, og der valgtes en ny. Formand blev overlærer Jens Thau og protokolfører skoleinspektør A. G. Andersen. Den øvrige bestyrelse kom til at bestå af fru Esther Fink, vognmand Holm og skipper Lauritz Las-

sen. Overlærer Jens Thau og skoleinspektør A. G. Andersen var kommet herved til Nordslesvig for at øve en gerning i det genvundne land, og med stor ildhu tog de fat herpå. Befolkningen tørstede efter oplysning efter de lange triste krigsår og var næsten umættelige. I vinteren 1920–21 blev afholdt ikke mindre end 11 universitetsforedrag og 5 andre sammenkomster, ialt 16 møder i tiden fra oktober 1920 til marts 1921. Dette fortsatte i 1921 til 22, men er så stærkt aftagende, indtil man i 30-erne når det antal årlige sammenkomster, nemlig 3 foredrag og 2 oplæsninger, som foreningen så gennemfører fremover.

Det lykkedes efter genforeningen at få mange af Danmarks kendte navne herved som talere: Jeppe Aakjær, professor Vilhelm Andersen, Thomas Bredsdorff, borgmester Kaper, Lauge Koch, Holger Rosenberg og P. A. Rosenberg. Fra de senere år huskes talere som Martin A. Hansen, professor Roos og K. K. Steincke og som oplæsere Poul Reumert, Holger Gabrielsen, Adam Poulsen, Thorkild Roose, Mogens Wieth og på spindesiden Else Skouboe, Karin Nellesen og Ingeborg Brahms. Under de skiftende formænd holdt Folkeligt Samfund sig sin opgave for øje og røgtede den efter bedste evne. Talernes og oplæsernes navne viser det høje stadi, man indtog. I de sidste år har Folkeligt Samfund i fællesskab med A.O.F., L.O.F., Danmarks Lærerforening, Dansk Kvindesamfund, Naturhistorisk Forening og Foreningen Norden gennem Folkeuniversitetsforeningen afholdt en række foredrag på Nygadeskolen. Disse foredrag, der har været af særdeles høj kvalitet, har fået stor tilslutning. Foruden folkeuniversitetssamarbejdet har Folkeligt Samfund sammen med Frederiksklubben og Musikforeningen haft Studentersangerne fra Århus og København samt Charlottenborgoperaen og har iøvrigt stået bag aftener med Carl Clausens Cantilena kor samt Mogens Wøldikes drengekor. Også de årlige sommerudflugter er fortsat arrangeret og med stort held. Til trods for, at folk nu næsten alle selv har biler og har helt anderledes lejlighed til at komme ud end tidligere, er der en fast kreds, der ser hen til disse udflugter med stor forventning og glæde. Stor fornøjelse har man i de seneste år haft af at arrangere turene som et besøg på en højskole med indlagt foredrag på skolen. Man har således været på Rødding, Hjaruplund, Snoghøj og Danebod højskole.

Hele arbejdet i de forskellige bestyrelser i Folkeligt Samfund årene igennem er gået enestående gnidningsløst, og man har altid haft samme mål for øje, det kulturelle, den danske folkelige oplysning. At bølgerne så en gang er gået højt i anledning af divergerende meninger om, hvorvidt man skulle fejre Kongens fødselsdag eller ej, og om man skulle fejre afstemnings- og genforeningsdagen, kan man i dag smile over. Det var jo den gamle konflikt mellem generationerne. Man nåede et kompromis og arbejdet kom ind i smult vande igen. Dansk Samfund, der stiftedes i 1935,

overtog de nationale fester, medens Folkeligt Samfund holdt sig til de kulturelle opgaver.

Besættelsestiden kostede også Folkeligt Samfund ofre, idet et bestyrelsesmedlem, dommerfuldmægtig Bondo Svane den 5. 3. 1945 døde i tysk koncentrationslejr. Så vidt det var muligt for luftalarm, udgangsforbud o.s.v., videreførte man foreningens arbejde under alle disse vanskeligheder. Særligt kan mindes samværet med Holger Gabrielsen som oplæser. Aftenen faldt netop på afstemningsdagen den 10. februar, en dag, som ikke måtte

Amatørteatret spiller.

fejres under besættelsen. Det blev til en mægtig tilkendegivelse, og efter oplæsningen fortsatte man samværet til sent på natten under mere private former nede i Folkehjems lille sal. Fra besættelsestiden huskes også den udmærkede fælleslæsning af Kjell Abels drama Anna Sophie Hedvig, hvor mange af byens borgere medvirkede; af navne skal kun anføres eet: fru rektor Mogensen, der brillerede i en pudsigt birolle. Børnejuletræsfesterne mistede under rationeringen en del af deres glans, og i 1943 forsøgte man med en børnekomedie, »Robinson Crusoe« bearbejdet af fru Hahnemann og instrueret af fru Carla Caspersen og med indlagte danse af fru Anne Møller. Julefesten for voksne afholdtes i en årrække sammen med ungdomsforeningen, og såvel børne- som voksenfesten foregik traditionsmæssigt 4. juledag på Folkehjem. Efter 1945 valgte man at konvertere julefesten til en nytårsfest og annullere børnefesten, idet børnene efterhånden havde fået lejlighed til at deltage i så mange andre julefester, at Folkeligt Samfunds blev overflødig. Nytårsfesten henlagdes til Grand Hotel, hvis sal var en mellemting mellem Folkehjems lille og store sal, og derfor til

*Fru Marguerite Hahnemann,
Folkeligt Samfunds nuværende formand.*

visse arrangementer udgjorde et passende supplement til Folkehjem. Traditionen med dilettant- eller amatørforestillinger er stadig holdt vedlige. »Tony tegner en hest« og »Apollon fra Bellac« er festlige eksempler fra de senere år.

Ved foreningens 25års jubilæum holdt H. P. Hanssen ved festen på Folkehjem et foredrag om foreningens første formand, Math. Andresen. I dagens anledning var der udfærdiget en fortegnelse over de forskellige bestyrelser i de forgangne 25 år, og til denne fortegnelse var der med blyant tilføjet: »16 personer, deraf kun 1 kvinde« (fru Esther Fink). Dette skulle senere blive ganske anderledes. Ved generalforsamlingen den 17. 4. 1953 nedlagde pastor Ludvigsen sit mandat efter 10 års trofast arbejde som formand og 30 års medlemskab af bestyrelsen. Med stort bifald fra forsamlingens side udnævntes han til æresmedlem, og derpå valgtes en kvindelig formand, nemlig den nuværende formand, fru Marguerite Hahnemann. Bestyrelsen kom nu til at bestå af 3 kvinder, formanden, fru Hahnemann, kassereren, fru Ingeborg Rosenberg, sekretæren, fru Tecla Jessen, og to mænd, landsarkivar Iversen og landsretssagfører Mandrup Andersen. Medlemstallet, der ved begyndelsen af 1911 havde været 250 og ved 25 års jubilæet ca. 680, var indtil 1953 ikke steget synderligt. Efter forslag af rektor Buchreitz, der var formand for Aabenraa sceneområde indenfor Sønderjydsk Teaterforening, overtog Folkeligt Samfund imidlertid i 1953 under fru Hahnemanns formandskab det stedlige teaterarbejde. Dette skridt blev først taget efter grundige overvejelser, men med fru

Hahnemanns enestående dygtighed, energi og store interesse for sagen, blev det en afgjort succes, og der føjedes et helt nyt kapitel til Folkeligt Samfunds historie. Man indførte en abonnementsordning, der har virket så fortrinligt, at Aabenraa fra at være en by med et stagnerende teaterliv er forvandlet til en by med en usædvanlig levende teaterinteresse, der i forbindelse med formandens navn ligefrem er bleven landskendt i den anledning. For at kunne være teaterabonnet må man være medlem af Folkeligt Samfund, og medlemstallet er i dag 1045.

Der sørges for god og lødig skuespilkunst, såvel fra Det Kongelige Teater som fra Århus, Ålborg, Odense teater, samt naturligvis også fra de forskellige teaterselskaber. Man kan se tilbage på en række fremragende forestillinger, hvoraf kan fremhæves: Hamlet med Erik Mørk i titelrollen (Dansk Folkescene), Anne Francks dagbog (Axel Illum), Det store bal (Ålborg teater), 12 edsvorne mænd (Odense teater) for ikke at tale om Det Kongelige Taters opera-, skuespil- og balletgæstespil i Sønderjyllands-hallen.

Når man ser tilbage på de 50 år, der er gået siden Folkeligt Samfund stiftedes, så må man glædes over den rige indsats, der er øvet på det kulturelle område siden 1911. De forskellige formænd og bestyrelser har gjort et arbejde, som de kan være bekendt, og som foreningens fædre fuldtud ville have påskønnet. De har holdt fanen højt i medgangs- såvel som i modgangstider. Arbejdes der i fremtiden videre som hidindtil, så vil Folkeligt Samfund også i de kommende år kunne løse en vigtig kulturel opgave i Aabenraa og omegn.

Folkeligt Samfunds formænd:

Mathias Andresen	1911–1916
Jep Fink	1919–1920
Jens Thau	1920–1930
Jakob Petersen	1930–1937
Johs. Jensen	1937–1941
Holger Nederby	1941–1943
Carl J. Ludvigsen	1943–1953
Marguerite Hahnemann	1953–

Bestyrelsesmedlemmer:

Jep Fink	1911–1916
C. F. Rosenvold	1911–1920
Jens A. Hansen	1911–1920
Peter Holm	1911–1923

Nic. Nissen, Rise	1911–1920
Frederik Bach, Sdr. Hostrup	1911–1913
Knud Rosendahl	1911–1920
Holger Fink	1911–1912
N. P. Petersen-Paulli	1912–1920
Chr. Hansen	1913–1920
Georg Andersen	1920–1923
Esther Fink	1920–1938
Lauritz Lassen	1920–1923
Carl J. Ludvigsen	1923–1943
Th. Lund	1923–1937
Anders Jensen	1930–1938
Nicolaj Jensen	1938–1949
Ferdinand Nielsen	1937–1943
Astrid Holbeck	1938–1947
Marguerite Hahnemann	1943–1953
Peter Beck	1945–1953
Frederik Rosenberg	1949–1952
Tecla Jessen	1947–
Povl Mandrup Andersen	1953–
Ingeborg Rosenberg	1953–
Peter K. Iversen	1953–1955
Holger Jacobsen	1955–

Hjemstavnsugen

I februar nummeret af Sønderjysk Månedsskrift bragtes en artikel angående Hjemstavnsugen d. 19.–25. februar, hvori der opfordredes til i videst muligt omfang at medvirke til, at dette landsomfattende arrangement blev en succes her i Sønderjylland til styrkelse af hjemstavnsfølelsen og den historiske interesse. Fra det øvrige land er der endnu ikke fremkommet samlede rapporter fra nogen landsdel, men alt tyder på, at interessen intetsteds har været så stor og arrangementerne så mangfoldige som i Sønderjylland. Kort før hjemstavnsugens begyndelse udsendte Historisk Samfund for Sønderjylland spørgeskemaer til alle sine tillidsmænd, og på grundlag af de indtil nu indkomne besvarelser har det været muligt at danne sig et overblik over de afholdte møder, udstillinger m. v. På spørgeskemaet udbad man sig følgende oplysninger: Aftenens program, deltagertal, udstillinger o. l., og endelig spurgtes der, om der havde været

aftenhøjskole med historisk emne i sognet, og om der var afholdt afstemningsfest. En del steder har man valgt at henlægge hjemstavnsaftenen til den 10. februar og slå den sammen med afstemningsfesten, og andre steder er hjemstavnsaftenen indgået i rækken af møder i en aftenhøjskole. Det må dog bemærkes, at nogle spørgeskemaer ikke er kommet tilbage, hvorfor tallene kun kan betragtes som minimumstal. Man må imidlertid antage, at det fortrinsvis er fra sogne, hvor der intet arrangement har været, at man ikke har fundet det nødvendigt at svare.

I Haderslev amt har der været afholdt 17 møder, deltagere: ca. 2400. 11 steder var der udstillinger, som næsten overalt meldes godt besøgt, som f. eks. i Tyrstrup, hvor der udstilledes arkivalier fra sognearkivet, lånte billeder og breve; udstillingen besås af ca. 200 besøgende. Et af de bedst besøgte møder var den 28. februar i Hygum, hvor lærer Fokdal indledte, hvorefter mag. Schouby fortalte med lysbilleder om gammel vestslesvigsk bondekultur til en forsamling på ca. 300 mennesker. I Haderslev by havde 8 organisationer sluttet sig sammen om en aften i Domkirken, hvor bl. a. biskop Beyer talte om kirkens historie. I amtet havde 7 sogne haft hist. aftenhøjskole, og der meldtes om 24 afstemningsfester.

I Åbenrå amt ligger mødeantallet på 15, 1 afholdes i april, med ca. 1800 deltagere, og 5 steder har der været udstillinger. Af disse udstillinger har udstillingen på Åbenrå museum af arkivalier fra landsarkivet: »Glimt af Åbenrå bys historie fortalt i dokumenter«, haft ca. 1600 besøgende, deraf godt 1000 skoleelever. I det hele taget er der mange steder gjort forsøg på at få ungdommen medinteresseret. Det sogn, der samlede flest deltagere var Bjolderup, hvor KFUM og K samt ungdomsforeningerne og forsamlingshusene i Bolderslev og Vollerup indbød til en hjemstavnsaften i hver by. Det var udelukkende folk fra sognet, der fortalte, og blandt emnerne kan nævnes »Sæd og skik«, »Skolehistorie«, »Missionsforeningen«, »Udskiftningen«, »Arbejderorganisationen«, ialt 13 emner fra sognet blev taget op, og ca. 350 tilhørere var mødt frem. I Løjt havde man haft den morsomme idé at benytte »Gode Råd« som adgangstegn. I Åbenrå by stod Folkeligt Samfund som indbyder til »Glant Awten«, hvor ca. 250 lyttede til minder fortalt af gamle åbenråere og foredrag med demonstrationer af Karl Clausen om sangen i grænselandet. 6 sogne har haft aftenhøjskole med hist. emne, og der er afholdt 13 afstemningsfester.

I Sønderborg amt har der været afholdt 12 hjemstavnsaftener, men deltagerantallet ligger helt oppe på godt 2700, altså et gennemsnit på over 200. 6 steder holdtes der udstillinger. På Sønderborg slot var der arrangeret en fotoudstilling med godt 400 billeder fra byen i ældre tid, både personer, lokaliteter og større begivenheder. Besøgstallet nåede op på ca. 1700. I Nordborg var der to arrangementer med ialt 600 deltagere: den 21. talte pastor Christensen om kirken, og den 23. var der møde på Nør-

herredhus med foredrag af museumsinspektør Slettebo, oplæsning af alsiske tekster, beretninger af gamle folk (Ka' do haus ...), fællessang og taler af gårdejerne Nis W. Christensen og Jacob Jørgensen. Også her var der udstilling, nemlig af alsisk inventar m. m. Fra udstillingen i Vester Sottrup, som besøgte af 600 mennesker, bragtes der i fjernsynet forskellige glimt. I Asserballe fortalte Ernst Christensen om det alsiske landsbyfællesskab, hvorefter der var lysbilleder, spillemandsorkester, folkedans, gamle viser og udstilling af arkivalier og gl. brugsting. I Kegnæs opførtes bl. a. et bystævne. Som det vil ses af ovenstående, der kun er spredte glimt, indtager Als en særstilling hvad angår aktivitet i hjemstavnsugen. Der er næppe noget andet område, der kommer op på tilnærmelsesvis samme tal. Hjemstavnsaftenen i Augustenborg afholdtes på afstemningsdagen, og desuden har der været 7 andre afstemningsfester, medens kun et sogn melder om aftenhøjskole med historisk emne.

I Tønder amt har der været møder 15 steder, de 3 på afstemningsdagen med ca. 2000 deltagere og 8 steder udstillinger, bl. a. lokalhistorisk litteratur på Missionshotellet i Tønder, af billeder i Brede, af fotografier af forsvundne gårde og huse i Møgeltønder, af husgeråd, dragter og håndarbejde i Døstrup og Gånsager, i Jejsing af malerier og billedskærerarbejde. I Tinglev var emnet for foredraget egnens geologiske tilblivelseshistorie, og udstillingen viste fund fra stenalderen. Fra mødet i Møgeltønder, hvor der taltes af landsarkivar Iversen og kogsinspektør Linnet, og hvor der serveredes gammeldags bagværk, transmitterede regionalradioen noget fra en afdeling med gamle dansemelodier. I Tønder by samledes man til tre arrangementer: i kirken, på museet og på Missionshotellet, de to første steder under ledelse af mag. Schouby, det sidste til foredrag af adj. Fanø og skotøjshandler Nissen. I Tønder amt har der været 6 sogne med hist. aftenhøjskole og afstemningsfester i 14 byer.

I Sydslesvig har dr. Vilh. la Cour i Centralbiblioteket i Flensborg holdt foredrag om Ribe-forligets forudsætninger og Vilh. la Cours forfatterskab var udstillet. I mødet deltog »mere end 250«.

Ovenstående er naturligvis kun spredte glimt af de mange arrangementer, men forhåbentlig nok til at vise, hvor stor interessen har været, og hvor stort et arbejde, der lokalt er lagt i arrangementerne. Fra flere sider har man ytret ønske om at gentage hjemstavnsugen i 1962. På landsomfattende basis lader det sig vel næppe organisere nu, men forhåbentlig vil mange sogne og byer selv føre tanken videre, således at der dannes en tradition. Med 61 møder og godt 9000 deltagere, hvortil kommer antallet af besøgende på de 31 udstillinger, må man sige, at hjemstavnsugen i Sønderjylland har været yderst vellykket. Hjemstavnsugen har været fyldigt og velvilligt omtalt i dagspressen, som derved har bidraget til at øge interessen, hvorfor Historisk Samfund gerne vil takke.

Fra Historisk Samfunds side vil vi også gerne benytte lejligheden til at sige hjertelig tak til De danske Ungdomsforeninger, Sønderjysk Idrætsforening, de kristelige ungdomsforeninger og Historisk Samfund for Als og Sundeved for godt samarbejde ved arrangementet af hjemstavnsugen.

H. W.

Doktor Faust i Åbenrå

Af H. V. Gregersen

Sagnet om Doktor Faust, der engang i tiden kort efter år 1500 forskrev sig til djævelen, har holdt sig levende i tysk kulturtradition helt op til vor tid og har derfra forplantet sig til flere af de omliggende lande. Alle-rede få år efter hans død – thi han anses for at have været en historisk person – dukkede sagnet op i forskellige tyske folkebøger; englænderen Marlowe dramatiserede en af disse, og Rembrandt lavede sin kendte radering af Doktor Faust i studerekammeret. Verdenskendt blev skikkelsen først og sidst gennem Goethes livslange arbejde med dette motiv; senere skrev franskmændene Gounod sin Faust-opera, og i vor tid forfattede Thomas Mann romanen »Dr. Faustus«.

Også til det slesvigske nåede Faust-sagnet på et ret tidligt tidspunkt. Det oplyser en ganske bestemt episode, der fandt sted i Åbenrå i 1701. Her var dr. Christian Gottlieb Koch året i forvejen tiltrådt som adjunkt (hjelpepræst) hos provst Trogillus Arnkiel. Han var født i Magdeburg, men nåede via Kiels universitet til Åbenrå. I 1701 havde regeringen tillagt ham titel af »vicepræpositus & compastor«, og derfor krævede han, at byens styre anerkendte og lønnede ham som rigtig præst med rangmæssig placering mellem byens provst og diakon (andenpræst).

Borgmester og råd afviste imidlertid pure dette forlangende og gerådede dermed udi en voldsom strid med dr. Koch, hvorunder man fra byens side blandt andet klagede over, at dr. Koch havde kaldt Åbenrå et elendig hul – eller på tysk: »ein Nest«. Altimens havde han pukket på sin doktorværdighed, der var mere, end man ellers var vant til i den gamle skipperby. Det hedder derfor videre i borgmester Caspar von Salderns og hans rådskollegers klage:

»Han vil helst gøre os til sine tjenende ånder, således at vi ligesom Mephistophilus skal opvarte hr. doktoren efter hans forgodtbefindende og efterkomme enhver af hans befalinger, ja, han vil gøre sig til et idol (afgudsbillede) og forlanger, at vi skal kysse denne lutherske paves fødder!«

Borgmester von Saldern – farfar til den navnkundige holsten-gottorp-ske statsmand af samme navn – har altså været fortrolig med Faust-sagnet.

Utænkeligt er det vel ikke, at han har overværet en skuespiltrups opførelse af det, selv om det naturligvis ikke dermed skal være sagt, at stykket er blevet spillet i Åbenrå.

Dr. Koch forstod straks, hvad der hentydedes til, thi i sin klage til regeringen på Gottorp over den behandling, åbenråerne gav ham, forklarede han det anvendte udtryk nøjere – vel for at fremhæve, hvor utilbørligt det var at sammenligne en doctor theologiæ med den faldne Doktor Faust. Han giver følgende karakteristik, der må anses for at være betegnende for den før-goetheske Faust-skikkelse: »Mephistophilus er den tjenende ånd eller djævel, som tjente ærketroldmanden og heksemesteren Doctor Faust ved udførelsen af alle hans skurkestreger«.

Henvisninger: RA. Gottorp-arkivet B 3 II (2); jvf. Åbenrå Bys Historie bd. I. Om dr. Koch iøvrigt: Johs. Møller: Cimbria Literata bd. II, s. 426–428.

Hans Adolph Brorsons visitatsindberetninger

(fortsat fra side 38)

Frøs og Kalslund herreder

Øster Lindet.

1743 23/2: Sgpr. *Marcus Buch*, 1735–64, prædikede bevægeligt. Han er flittig i katekisationen og begavet med en god skolemester, som troligen underviser ungdommen, som også svarede meget herligt. Menigheden syntes også meget bevægelig.

1749 10/7: Sgpr. er en sagtmodig og redelig mand, som lider megen fortræd af en karl i Stenderup i samme sogn ved navn *Jes Hansen*. Uagtet denne er udlagt som barnefader og nogle gange har bekendt, endog for sgpr., ikke at være fri for kvinden, vil han dog i ingen måde vise mindste fortrydelse eller ringeste lydighed imod ordet og embedet. Han har to gange udvirket befaling fra amtmand, gehejmeråd *v. d. Lübe* i Haderslev til sgpr., sidste gang under bøde af 50 rdl., at han skulde antage bemeldte *Jes Hansen* til privat absolution. Dette er et utåleligt indgreb i mit embede, som jeg har indberettet til Kongelig Majestæts General-Kirke-Inspektions-Collegium 1749 11/4! Bemeldte person vilde jeg have søgt at overbevise af Guds ord, men hverken han eller nogen af det hus mødte i kirken. Sgpr. katekiserede skikkeligt, børnene svarede ulasteligt, ingen klager over lærere eller tilhørere.

1757 5/6: Sgpr. prædikede. Degnen, som holder skole for hele ungdommen i dette lille sogn, er både retsindig og flittig. Ungdommen svarede også helt ulasteligt.

R ø d d i n g.

1743 21/2: Sgpr. *Ditlev Blangsted*, 1735–70, prædikede bevægeligt. Manden er ustraffelig og en vindskibelig kateket. Ungdommen svarede også ulasteligt.

1749 11/7: Sgpr. klagede over, at en og anden i hans menighed viste stor foragt imod ordet og lære-embedet, bestyrkede heri af eksempler fra omliggende sogne (jf. Ø. Lindet). Han klagede også over, at skoleanstalterne kun var slette, hvilket jeg håber og tragter efter at kunne forbedre. Han katekiserede skikkeligt, børnene svarede mådeligt og nogle ringe. Ingen klager.

1755 19/5: Sgpr. prædikede skikkeligt. Degn *Johannes Wellejus* er gammel og svag. *Morten Iversen*, hvis forhold er upåklagelige, forretter skoleholdet i hans sted. I Københoved i annekset S k r a v e holdes skole sommer og vinter. Den derværende skoleholder *Peder Pedersen* havde et godt ord for sin flittighed og ustraffelighed. Ungdommen svarede ulasteligt.

1759 4/11: Sgpr. prædikede. Degn, studiosus *Thomas Wonsild*, der har attestats, er en redelig, habil person, vilde gerne holde skole, men bymændene kan ikke blive enige om at bygge et skolehus, uanset sgpr. har anmodet derom i mange år og amtmanden i Haderslev har givet mange befalinger derom. I Brændstrup holder fru grevinde *Schack* en skoleholder, som hun betaler, ved navn *Jens Pedersen*. Han har et godt lov for sin retsindighed og flittighed. I annekset S k r a v e forestår *Peder Nielsen* skoleholdet i Københoved. Sgpr. giver ham et godt vidnesbyrd om troskab og flittighed. I Langetved holdes en skolemester om vinteren.

L i n t r u p.

1743 20/2: Sgpr. *Michael Boysen*, 1732–74, prædikede. Han gør sig flid med ungdommen, som også svarede skikkeligt. Menigheden var meget bevægelig.

1751 4/8: Sgpr. katekiserede skikkeligt over adskillige stykker i katekismen. Ungdommen svarede ulasteligt.

1755 20/5, 3. pinsedag: Efter begæring lod en studiosus, *Johan Arendt Dyssel* (1758–64 i Nustrup) sig høre for mig og holdt en skikkelig prædiken. Degn *Laurids Wellejus* er ældgammel og svag, og derfor er *Niels Mortensens* hans medhjælper. Sgpr. havde intet at udsætte på skoleholderen, heller ingen klager over forældrene med hensyn til børnenes skolegang.

1759 2/11: Sgpr. prædikede. Degn Wellejus er emeritus. Den unge degn *Mortensen* hans medhjælper. Sgpr. havde intet at udsætte på skoleholderder fem skoleholdere, een i hver by: *Søren Christiansen* i Lintrup, *Christian Nielsen* i Mejlbj, *Matz Jepsen* i Tornum, *Matz Jørgensen* i Dover, *Morten Pedersen* i Vimtrup, allesammen ulastelige. I annekset H j e r-

t i n g, som består af den ene by og gården Gastrup gård, er skoleholderen *Mads Nielsen*, som også er ulastelig.

1744 16/4: Sgpr. *Ancher Svendstrup*, 1736–54, prædikede. Ungdommen svarede mådeligt. For otte år siden, da biskop *Hygom* var sgpr., var der stor opvækkelse i menigheden, som siden den tid er taget meget af og næsten er uddød, hvilket jeg alvorligt foreholdt dem.

1749 12/7: I samme menighed har der været en vigtig opvækkelse, mens biskop *Hygom* var præst der. Siden har man erfaret, at samme er mærkeligt aftaget, ja, man har troet, at den var uddød. Dog fornem jeg i visitatsen, at der var endnu nogle få levninger af begærlighed efter sandhedens ord. I sognet er der to gode skoler, som bemeldte biskop *Hygom* fik udvirket kgl. ordre til, men på grund af hans bortrejse til Århus kom de først i stand efter hans bortrejse. Sgpr. katekiserede upåklageligt. Ungdommen svarede til dels vel, men til dels kun mådeligt. Hverken sgpr. eller menigheden havde noget at klage.

1757 30/5, 2. pinsedag: Sgpr. *Christian Arnold Dyssel*, 1754–77, prædikede. I denne menighed har der tilforn været en skøn opvækkelse, som nu synes mestendels at være bortdød. Degn *Hans Ewald*, som tillige er skoleholder for sognets østlige del, fik et godt vidnesbyrd om troskab i embede og skikkelse i levned, ligesom også *Michel Pedersen* i den vestre part af sognet. Ungdommen svarede mådeligt. Der blev klaget over folks uvilighed i at skikke deres børn til skole, hvorom der skete alvorlige formaninger og løfter om forbedring.

F o l.

1743 24/2: Sgpr., provst *Hans Christensen Hojer*, 1729–67, prædikede meget smukt. Ungdommen var upåklagelig og menigheden ligeledes.

1749 13/7: Sgpr. prædikede udførligt. Ungdommen svarede nogenledes vel. Ingen klager på nogen af de to sider, præst og menighed.

1755 18/5, 1. pinsedag: Sgpr. holdt en opbyggelig prædiken. Ungdommen svarede til dels ulasteligt. Degnen holder ikke selv skole, men har en anden dertil, som der ikke blev klaget over.

H j o r t l u n d.

1753 7/10: Sgpr. *Peder Thun*, 1741–78, derefter Ø. Lindet 1778–83, prædikede grundigt og tydeligt. Ungdommen svarede til dels vel og dels mådeligt.

1759 1/11, allehelgensdag: Sgpr. prædikede. Enhver af disse to små menigheder har sin degn. Degnen i hovedsognet Hjortlund, *Jørgen Pedersen*, forestår skolen for hele sognet. Han frygter Gud og er flittig i sit embede. *Thøger Matzen*, som er degn for *K a l s l u n d* sogn, holder også skole for hele sognet. Han blev også rost for flid og redelighed. Menigheden var meget bevægelig, og ungdommen svarede vel. Gg

Skoleholdere og lærere i Notmark sogn

Af Jens Lampe

(fortsat)

Medens degnen først og fremmest var en gejstlig tjener, hvis arbejde i første række bestod i at forestå sangen ved gudstjenesten, bede ind- og udgangsbønnen og – i ældre tid – at holde kirken ren og kirkegården ryddelig samt passe klokkeringningen og samle børnene til katekismuslæsning, var den øvrige undervisning i læsning, skrivning og regning ofte overladt til såkaldte skolemestre. Disse var ikke alle lige duelige og lod sig som regel leje fra mikkelsdag til påske for en ussel betaling.

I 1713 nævnes i Notmark kirkebog en *Christen Skolemester*, hvis barn døde den 22. juli. En snes år efter nævnes en *Jørgen Jebsen*. Han var født 20. 2. 1707 og døde i Notmark 15. 8. 1749. I 1736 sendte han en ansøgning til amtmanden i Nordborg, om børnene i Helved måtte søge deres skolegang i Notmark skole. Hertug Christian August af Augustenborg, som var patron med hensyn til besættelsen af embeder i Sønder herred (undtagen Helved, som hørte med til den kgl. del) overdrog i 1749 koncessionen som skolemester i Hundslev til *Jørgen Hansen Kraag*, død 1773 i Notmark. I 1752 klager skoleholder *Lorenz Hansen* i Hundslev over, at børnene i de kgl. undersætter i Helved og Katryd ikke besøger skolen i Notmark, men lejer egen skoleholder. 1788 begravnes skoleholder *Peter Nielsen*, 54 år gl. Hans søn, *Esben Petersen*, f. 1764 i Notmark, havde hjulpet sin fader de sidste år, fordi han var svagelig. I 1784 søgte han om at måtte blive hans afløser, og da skoleinteressenterne var tilfreds med ham, blev han ansat. Esben Petersen blev 1796 gift m. Marie, datter af Hans Clemmensen fra Notmarkskov. Efter århundredskiftet nævnes en underlærer *Jens Knudsen* (el. Knutzen) f. i Rødenæs, Sydtønder amt 1778, søn af kådner Knud Jensen, dim. fra Tønder seminarium 1800. Knudsen blev viet Notmark 1812 til Margrethe Christensen, datter af skipper Adser Christensen, Notmarkskov. 1811 flyttede han til Sebbelev og derfra til Tandslet i 1826.

I Almsted nævnes 1800 en skolemester *Peder Pedersen*. Som andenlærer i Notmark skole virkede fra 1817–18 *Hans Poul Jessen*, f. 12. 3. 1798 i Nordborg som søn af Hans Jessen og Margrethe Marie Kruse ved Dyvig. Han var dim. fra Brahetrolleborg seminarium på Fyn 1817. Efter at have været medhjælper hos degnen i Notmark et år, flyttede han til Juulskov på Fyn som huslærer. Fra 1822–55 var han lærer i Randers. Han blev gift 1831 med Severine Cathrine Hem, f. 2. 6. 1800 i Randers, datter af skolelærer Hem og Ane Hansdatter. Jessen døde i Randers 15. 2. 1856.

Fra 1820–21 virkede *Andreas Hansen*, født i Ulkebøl 30. 7. 1798. dim. Tønder 1820. Han var søn af skrædder og præsteinderste Hans Andresen og Marie Kjerstine Christensdatter, gift i Augustenborg 21. 7. 1826 m.

Anna Dorothea Matzen, datter af lærer Peder M. og Birthe Petersdatter, f. i Kjær, Ulkebøl sogn 12. 3. 1798, død i Augustenborg 23. 6. 1833. Hansen blev gift 2. gang i Augustenborg med Henriette Christiane Würst, f. 1802 i Nygård, datter af Carl Wilhelm W. og Christiane Döllner. Efter at have virket som hjælpelærer i Notmark flyttede Hansen til Augustenborg. Her virkede han som 2. lærer fra 1821–26, hvorefter han udnævntes som overlærer og organist. Andreas Hansen underviste bl. a. den senere kendte orgelbygger Jørgen Marcussen, skaberen af det berømte orgelbyggeri i Åbenrå. Under treårskrigen gjorde han tjeneste som løjtnant i den alsiske folkevæbning. For sine fortjenester blev han i 1856 udnævnt til Dannebrogsmænd. – 1825–29 virkede Matthias Matthiesen, som er nævnt tidl. I en årrække måtte degnen undvære en hjælpelærer. For at skaffe sig popularitet foreslog den slesvig-holstensksindede præst Friedrich Petersen kort efter sin indsættelse i Notmark, at skolen nu skulle reformeres. Bl. a. skulle der ansættes en andenlærer, da børneantallet var over 150. I oktober 1848 blev forslaget fremsat for anden gang, og Petersen havde allerede antaget en slesvigsk-holstensksindet lærer, men denne kom på grund af forholdenes udvikling ikke til at tiltræde, og sidst på året antoges i stedet for den dansksindede *Iver Hansen* fra Kegnæs. Han var født i Mellemedet, Kegnæs sogn 8. 1. 1826 som søn af kådner Jørgen H. og Kirsten Iversdatter. 1847 dimitteredes han fra Skårup seminarium med karakteren »Meget duelig«. Inden han kom til Notmark, havde han virket som hjælpelærer i Lundtoft, Kliplev sogn, i Haderslev og i Kværs. Han blev indkaldt som soldat i 1850, blev efter endt tjeneste ansat som lærer i Lebølgård, men flyttede nogle år efter til Flemløse på Fyn. Han pensioneredes i Skydebjerg ved Årup 1886. Var gift med Karen Margrethe Knudsen. Efterfølgeren hed *Mathias Jørgensen*, f. i Svenstrup 10. 11. 1831, dim. fra Skårup 1852. Han blev siden lærer i Haderslev og Jellinge, hvor han døde 28. 11. 1890.

Efter ham ansattes en *Christian Hansen Duus*. Han var fra Asserballe-skov, blev 10. 4. 1863 gift med Tekla Mathilde Caroline Ronacker, datter af toldkontrolløs Johann Joseph R., Fynshav. Duus blev siden lærer i Lysabildskov. Efter ham kom *Jørgen Petersen*, f. 8. 4. 1840 i Asserballe som søn af inderste Jens Peter Jensen P., gift i Notmark 28. 4. 1871 med Maren Asmussen, datter af degn og førstelærer Asmus A. Petersen blev lærer i Sebbelev 1870 og siden førstelærer i Vester Sottrup.

Den næste hed *Jørgen Hansen Bager* og var født 4. 7. 1853 i Lambjergskov i Hørup sogn. Oldefaderen havde været bager i Høruphav, deraf navnet. Efter præparandtiden i Notmark kom han på seminariet i Egerfælde, hvorfra han dimitteredes 1876 med vidnesbyrdet »Genügend«. Bager blev siden enelærer i Sebbelev og førstelærer i Ketting. Han var kendt for sin stærke tysksindethed.

Jacob Friedrich Andreas Petersen, f. 10. 7. 1853 i Lundbæk, Tinglev sogn, søn af gårdejer Fritz P. og Sophie Lucie. Dim. Tønder 1874, II ex. 1876. Gift 3. 5. 1878 med Anna Eline Schaumann, datter af kådner Matz S. og Marie Kirstine Jepsen i Havsted, Ravsted sogn. Petersen blev siden lærer i Havsted, Korup, Emmerlev og Ravsted.

Peter Hansen Thimsen, født 6. 8. 1859 i Abild, søn af smed Jep. Th. og Cathrine Nicoline Jepsen. Thimsen giftede sig med en datter af degn Asmussen, Margrethe Sophie. Han dimitteredes fra Tønder seminarium 1882, blev siden lærer i Klovtoft, Nr. Hostrup og Dedsbøl.

August Christian Lund, f. 14. 9. 1862 i Ravnkær på Angel, søn af snedker Henning L. og Christine Marie Petersen. Gift 2. 7. 1886 i Notmark m. Marie Cathrine Eriksen fra Almstedskov, dim. fra Tønder seminarium 1884, II. ex. 1886. Lund bar 2. lærer i Notmark 1877–81. Han blev senere lærer i Lysabild, Stenderup og Røllum og døde her 10. 10. 1930.

Christopher Peter Conrad Rasmussen, f. 31. 10. 1870 i Nordborg, søn af skrædder Hans Chr. R. og Charlotte Marie Fisker, gift 27. 4. 1894 i Lysabild m. Anna Christine Jacobsen, Skovby. Var som 17-årig hjælpelærer i Notmark. Blev siden lærer i Havnbjerg, Tandsele og Sønderborg. Rasmussen døde på sanatorium i Silkeborg 26. 5. 1933.

Mads Michelsen, født 21. 12. 1869 i Nybøl, Sundeved, søn af smed Mads M. og Cecilie f. Petersen var 2. lærer 1888.

Jens Hansen, født 2. 8. 1858 i Haderslev, søn af skomager Martin H. og Marie Helene Kjelderup, gift i Notmark 28. 9. 1890 med Anne Cathrine Marie f. Iversen fra Hundslev. Hansen var 2. lærer fra 1889–90 og flyttede så til Tråsbøl på Sundeved. Han var dim. fra Haderslev 1889 og tog II. ex. 1890.

Henrik Jessen Kokhav, født 27. 2. 1871 i Mels, Oksbøl sogn, søn af bolsmand Jes Jessen K. og Anne Marie Henriksen. Kokhav havde været 2 år på Tønder seminarium og var hjælpelærer i Notmark 1890–91, blev derefter det samme i Holbøl, men fik aldrig lærereksamen på grund af sygdom.

Hugo Niese var fra Holsten og dim. fra seminariet i Ütersen 1890. Han havde haft et kort vikariat i Bichel ved Lübeck, inden han kom til Notmark, hvor han følte sig meget isoleret. Allerede i 1892 skrev han i en ansøgning, at han ikke befandt sig vel blandt den »ivrigt dansksindede befolkning i Notmark sogn«, hvis sprog han ikke forstod. I 1894 flyttede han til Neustadt i Holsten.

Heinrich Brammer, født i Sehested i Egernførde amt og dim. fra seminariet i Egernførde 1894, var kun et par år i Notmark og flyttede så til Sande ved Bergedorf i Stormarn.

August Jürgensen, født i Rodkjær, Kværn sogn på Angel 3. 8. 1874, dim. fra Haderslev sem. 1896, II. ex. 1899, havde forud været lærer i

Fladsby, Bojum og Sterup på Angel samt i Bredsten på Kegnæs. Han flyttede til Kiel 1900 efter at have giftet sig med Christine Marie Andresen, datter af degn og førstelærer Jørgen A. i Notmark. Jürgensen pensioneredes i Kiel 1934.

Jørgen Lassen, født i Lysabild 15. 5. 1879 som søn af husmand Nicolai L. og Anna Cathrine f. Svendsen, gift m. Marine Bram, f. 1. 12. 1880 i Grarup. Lassen var dim. fra Haderslev seminarium 1899, II. ex. 1901. Han kom fra Lysabildskov og flyttede til Lysabild, men blev siden lærer i Lebølgård og førstelærer i Hørup.

Daniel Otzen, født 2. 4. 1875, dim. Haderslev 1898. Han var 2. lærer i Notmark 1901–02 og blev så enelærer i Huholt og siden i Kiel. I 1903 omdannedes andenlærerembedet til et lærerindeembede, da børneantallet faldt.

Margrethe Frost, født 17. 8. 1885, dim. Augustenborg 1905, var lærerinde i Notmark 1903–10, hvorefter hun blev ansat ved en pigeskole i Kiel.

Peter Nielsen, skolemester i Notmark

Som et supplement til lærer Lampes artikel om lærerne i Notmark sogn kan anføres, at den side 62 omtalte Peter Nielsen, der sad i embedet fra 1758 til sin død, fødtes i Ulkebøl 1734 som søn af selvejerbonde Niels Petersen og første hustru Birgitte og døde i Notmark 1788 i en alder af 54 år, begravet den 12. november. Den 13. november 1760 trolovedes i Ulkebøl Peder Nielsen fra Notmark til Cathrine, ældste datter af selvejerbonde og synsmand Esben Clausen og Kjesten Hansdatter i Ulkebøl, døbt den 10. juni 1726. Esben Clausens fader, selvejerbonde, synsmand og tolvmand i Ulkebøl Claus Hartwigsen, der døde 1717, var gift med Cathrine, en datter af kapellan Esben Jacobsen og Anna i Hørup. Claus Hartwigsens bondegård, nu Bukegegård i Ulkebølskov, lå før udskiftningen ved den såkaldte Tvigade og var med sine 102 skattetønder i 1829 den største i det fyrstelige distrikt. Peter Nielsens fødegård, der ligger mellem de gamle Vollerup kirkestalde og Spang kro, har ligesom Bukegegård i henved 300 år været i samme slægts eje. I følge dekretprotokol C IV nr. 457 Augustenborg 1755–1764 har hertugen den 10. juli 1758 meddelt Peter Nielsens fader, at sønnen, der er blevet prøvet af pastor Mathias With i Notmark, antages som skoleholder foreløbig i tre måneder, at han i denne tid kan vise sin færdighed og flid i ungdommens undervisning. 1784 bad sønnen Esben Petersen (døbt Notmark 13. p. trin. 1764) om at blive faderens efterfølger, men afvistes, da det allerede var bestemt, at degnen Christian Carl Trolle også skulle have skoletjenesten. (C IV 460 den 14. december 1784). Esben Petersen blev den 23. december 1796 gift med Maria, datter af Hans Hinrich Clemmensen i Notmarkskov.

Christian Maibøll.

**Andels-
Svineslagteriet
i Kolding**

Grundlagt 1888

**Grænselandets liv
grænselandets sang**

møder De i
Aydske Tidende

Syd- og Sønderjyllands store blad

**Haslev
GYMNASIUM**

Kostskole for drenge

Eksamensret til Mellemskole-,
Real- og Studentereksamen.

Alle oplysninger ved henv. til
Peter Kæstel, rektor, Haslev

HADERSLEV BANK

AKTIESELSKAB

Paul Thomsen

Krusaa

Kolonial, spirituosa, køkkenud-
styr, trikotage, herreekvipering

**TÅBUKO
til bords...**

Strik til hele familien

... men husk det skal være

mølægte

**Sønderborg
GARN**

**Brede Sogns
Spare- og Lånekasse**

Bredebro . Telefon 41341

Stiftet den 1. maj 1875

Aktieselskabet

Nordiske Kabel- og Traadfabriker

KØBENHAVN F.

Ladelund

Landbrugs og Mælkeriskole

Brørup station

**Sønderjyllands
Kreditforening**

Haderslev

**Sønderjysk
Tæppefabrik**

A. R. Kjærby A-S
Højer

Graasten Bank $\frac{1}{2}$

Kontortid 9-12, 2-4, lørdag 9-1

GRAASTEN

$\frac{1}{2}$ Sønderjysk Frøforsyning

Frøavl & Frøhandel

Aabenraa

Restaurant **Grænsen**

C. Heiselberg
Krusaa

Hejmdals

BOGTRYKKERI
AABENRAA TLF. (046) 2 31 32

**Spare- og Laanekassen
for Hobro og Omegn**

HORSENS HAVN

- *Mange moderne stykgodskraner*
- *7,00 m vanddybde*
- *Havnen kan besejles dag og nat*
- *Store arealer ved kaj og jernbanespor ledige til udleje*

Windfeld-Hansens

Bomuldsspinderi A/S

VEJLE

Paasch & Larsen, Petersen

Aktieselskab

Horsens – Telefoner: 207 – 807 – 808

OUGAARDS

Boghandel

Vi har altid det bedste af den nye og den ældre litteratur på hylderne

Haderslev - tlf. 2 25 71

SØNDERJYDSK BOGHANDEL

Apotekergade 4

Telefon 2 27 03

Boglade ved Kaja Lange Møller

Antikvariat ved H. C. Møller

HADERSLEV

Tønder Landmandsbank A/S

Kontorer i Tønder - Skærbæk - Ballum - Brede - Brøns - Bylderup Bov
Frifelt - Højer - Tinglev - Visby

Morsø Støbegods

Aktieselskabet

N. A. Christensen & Co.

Kongelig Hofleverandør

NYKØBING MORS

GRAM

KØLEANLÆG

BRØDRENE GRAM A/S • VOJENS